

Հայր թէպէտ եւ բազմնթի բառեր փոխ առած
են Պարսկից՝ որոնց քաղաքակիթի ական ու քաղա-
քական տեսակիոտը աւելի բարձր էին, բայց
Հոգափակն առար Մ'իկ ընդունած չեն ամենենուն
(եւ ոչ հնի բարձատական վերջաւորութիւնը, վասն
զի ասիկո թէպէտ պարսկիեւն է, բայց հայ գետին
վրայ իրեւ բազմատական վերջաւորութիւն պահած
է գործածութիւն), եւ շաբանզար սահման աւելաց-
ման տարբները, (գրեթէ ամէն վերջաւորութիւն-
ները՝ որոնց իր պարտիքը նշանակուած են, ըսիկ
հայերն են), որով բոլորվին անըմբներէ է, որ
սուր հորմնան գործիքն մ'ընդունած ըլլան
հայք բարձատական ժողովութերն, որոնց Նոյցը մէջ
քաղաքակիթ ախտոնէն ու քաղաքակոնոքի վար
էին, եւ որոնցմէ հազի թէ մակ բառ փոխ առած
ըլլան, մինչդեռ ընդհականակ Հայոց իրեց սեպ-
հական ինդուստրաններ մեծաբանակ տուած են կառ-
կասեան դողովոց:

Կարստի իւր տեսութեան համար յառաջ
բիրած առանձին ֆասոսներ պէտք են այս պարա-
գայից մէջ անազետիկ մնալ, սակայն կարեն է
դասունք առանց յասի ըլլորովին թուրութիւն: Առաջ
են: 1. Կարծուած զուգընթացութիւն մը այլեւայլ
յոզնան վլըրաւորութեանց աշխարհագագան
բաժանման մը թէ կաւկասեան եւ թէ հայ հոգի
վար. — Ե ձեւելոր արեւելսան բանենի մէջ սահ-
մանափակուած ըլլայուն են, եւ ո՞ւ յոդնակի՞՝ ար-
և մետեան բաժնն (բայց ո՞ւ եւ ներ՝ ծագած
ո՞ւ + երեւ՝ թէ պարեւեկեան թէ կարեւութեան
հայերնի մէջ յերեսն կու գան միւնայն կանոն-
ներով. — Ե մամակնի խոկ ո՞ւ եւ բազմավանկ բա-
ռերէն վերը), 2. Զայդաւորական ներդաշնակու-
թեան տիրեան ինչպէս կը կարծէ, երբու կոշտանաւ
յոդնական հոյովման մէջ Զայնաւորական ներ-
դաշնակութիւնն երկու կոչմ ալ աւելի տեղ տեղ
յանեցիր տեսնուած երեւոյթ մըն է (— Կարստ
հայերնի համար կէտու կ'ընէ Ադրբեյջան գաւա-
սարաբարուած), եւ խօսք չէ կիսար ըլլալ այս
ձայնական սովորութեան փոխառութեան մը մասին
որ մերձաւորուէ 3000 տարի յառաջ տեղի
ունեցած ըլլայ. ընդհանրապէս անբարեկ է ոյն
կարծիքը թէ Հայոց այլուած անձնաթիւ ներդաշնա-
կութեան տար սկզբունք մը տուր օրինակի մը
համեմատ կ'ենթանի մատաց ըլլայ փոխառեալ,
բայց անդրագիշն անած վերջաւորութեանց մէջ,

3. Յագագակի վերջաւորութեան ընդունութիւն
համար վանկանութիւնն ընդանակութիւն թէ հայե-
րնի եւ այս եւնթադրութիւնն թէ արդէն ուղղակի
դրացի ըլլալ անկարեց ընդունիլ թէ հայ
պարզ պատահական համանայնթիւն մը միան-
կնայ գտնուած: Դանական ընդունութիւնն ու-
նութեան վերջաւորութեանց մէջ եղած համամա-
տութիւնը բարորովին պատահական է. թէպէտ եւ
երկու ինդուստրիան ալ ոչ միայն անմիջնորդական
դրացիներն են, այլ ոչ միայն անմիջնորդական

(իսկ աշխարհագրականորդն ոչ շատ հեռու ըրետո-
ներէնի՝ ուր յոդնակի վերջաւորութիւնն ալ թէ
գտնիական եւ թէ գերմանական յոդնակի վեր-
ջաւորութեան տարբեկէ): Կաւկասան բարի մը
լեզուաց մէջ իրական նախագաւա ձավ կը նշանա-
կուի, հրեկան: Պառատ պարսկան, մայստա-
րուէի, Schieffner § 27: Հման: Եւր Կա-
կամուկական Տուդի Տուդի Տանօթ իրական: Արդ
այս տեղը միայն պատահական համամայնթիւնն
մը մասին խօսք կրնոյ ըլլայ: Բայց պէտք չկայ որ
յոյնակի կազմութեանց մէջ տեսնուած համա-
մայնթիւնը բորովովն ալ պատահական ըլլայ:
Կաւկասեան ոչ վերջաւորով յոդնակի կազմու-
թիւնները (—, ո՞ւ, ո՞ւ, ո՞ւ, ո՞ւ, ո՞ւ հիւրմաներէնի
մէջ, ո՞ւ, ո՞ւ, ո՞ւ կասիկումբերէնի մէջ, ո՞ւ, ո՞ւ,
ո՞ւ աւրերէնի մէջ, ո՞ւ, ո՞ւ, ո՞ւ, ո՞ւ թուզերէն):
Կրնան արդեւնքն ըլլալ այս բանին, որ կաւկասի
ժողովուրուներ հնագոյն ժամանակի մը մէջ հնագոյ-
նուական լոյն համարական վերջաւորութիւնը փոխ
առած են հայերնեւն: Ընդհականակ ո՞ւ յոդ-
նակիին մէջ տեսնուած համամայնթիւնը պէտք
է որ պատահական ըլլայ, եթէ երարակուերէնը կաւկասեան
բարբառ ըլլայ, ինչպէս Vilh.
Thomesen կը կարծէ (Հման: ետրուսկ: յոդ-
նելոր, ըլլայ: «ո՞րքէ, բանին»): 2եմ գտներ թէ
արքօք այս պարագային մէջ կաւկասեան ո՞ւ յոդ-
նակիին կրնոյ թուզբ-մինդութիւնը ո՞ւ յոդ-
նակիին հետ համեմատուիլ:

ՀՈԼԴԻՐ ՊԵՂԻՇԽՈՅԸՆ

Ա Յ Լ Կ Ի Փ Ո Ւ Ն Զ

1. † Մակար Օսպիկուո Բարխուցարեան: — 2. Գեղունի
1906: — 3. L. Duschene: — 4. Թագավանութիւն Գեղը
թղթոց էն: — 5. Հասարցրական ու կախուր գիտեր:

1. † Մ'ուշտ եղիշուոց Բարխուցարեան: — Կավասակինին չէ ծանօթացընել ալէ զարդ աս-
տիճանաւորին մահը, այլ քանի մը տոց նուիրել
անոր գրական գործունեւութեան յիշասակին: Մակար Բարխուցարեան, կամ ինչպէտ ինք զիմքը
սովոր եր կոշել Աւստրա-Գեղորդ ծնած է Ծոշիի
խանածախ գիւղը (1832), Աւստրան անձնով լե-
ցուած՝ այլ եւ այլ անձնուց աշակերտելէ վերջը,
երուսաղեմյան Ս. Յակով վաղար կ'ընէ,
վան զի հու կը գտնէ իւր բուն ուսումնական
ու հոգեւոր գատահարակը զհանգուցեալ Մել-
քիսեկեկ Մարգարեան արքապիսկոպոսը, Եպիս-
կոպոսական աստիճանն ընդունած է 1894ի:
Բարիուուրեան եպիսկոպոս գործական կետք
գարած է միշտ, այնպէս որ տոկուն աշխատողի

արպար կընայ Հանդիսանալ։ Այս առաւել եւս կը ցոլնայ իւր բաղմաթիւ երկասիրովեանց մէջ, որոնցմէ յիշատակելի եւն հետեւեալիքը։ Աւանդնէց երիէ եւ Դրացին, Տփղիս 1893։ Արցին, բագու 1895։ Գուղոնէ զարդարաց, Պետքրորդ 1886։ Այս առեղօտաւածային գրքին վրայ քննացատական գրուածք մը գրեց Խաֆֆի, ուր կը քննայ ցցս տալ թէ Բարիուուգարեան Մակար վարդապետ երկրորդ խորենացի մ'ըլլայ փորձած և մատցածին հնարումներով։ Այնինչ արժէք ունի վերջնայ պատասխանը՝ “Քննադատառութիւն քննադատութեանց, տիտղոսին ներքեւ, Տփղիս 1888։ Իւր գլուխ քործոցն և Պարմանիցն աւատանց ունից աստորը միայն լցու տեսած է գժքախտաբար։ մինչ երկրորդ հատորը, թէպէտ պատրաստ, հրատարակչի մը պէտք ունի։ Մակար եպիսկոպոս իւր պատմագիր մեծ նշանակութիւն չունի. կը պակի քննադատական ոգին, որ պատմական նիւթերու Թուն եւ բոհին մակ կենդանութիւն տուողն է։ Իւր յիշեալ երկերը աւելի տեղադրախան կղզմնէն նշանաւոր են. մանաւանդ որ հեղինակը անձամբ շրջան է յիշատական վայրերը, հետազոտած եւ արձանագրած։ Ունինս եւ վիպական եւ բանաստեղծական գրուածքներ, որոնց մէջ յայսներ այն տաք երեւակայութիւնը եւ գէպերու ներդաշնակ կապակցութիւնը, որ վիպասանի մը գլխաւոր զարգերը կը հազմն։

2. Գեւունէ 1906։ Ասացին հայեցաւածքին իսկ կը յափշատակուինք այս գեղարուեասական թէրթին արտապինէն ու ներքինէն։ Շատ զգալի է գեղունացն ներկայ տարան յառաջադիմութիւնը. Թինը. մ'անաւանդ պատիերաց ընտրութեան կողմնէն իւր անուան իրովին կը համապատասխանն։ Եթենք ասոնցմէ հետեւեալըրը. Տիրամայրը Յիսուս մանկան հետ, Ճաղիկասէր Ծուշանիկ, Նրար նկարիչը, Զատիկի անակնալիքը, Մայիսի Վարդեր, Երկու քյոյերը, Անհասանելի, Անծերանալ սէրը, Փառանենմ, Երբ օրիորդ էի, եւն, եւն։ Ար բոլոնդակի նաեւ շատ գունատիպ նկարներ ալ, Տեղույ անձկութիւնը չի ներեր պատերաց մէկնութեանց իշմալ։ Բոլոնդակած յօդուածներն կ'արժէ յառաջ բերել Ռուսուանուանց ամիշառնին ներքեւ քաղաքական պատմական գրութիւնը (Հ. Ամինն Երեմեան), Ս'ուո՞ր Եղիսակուանուածքը (Ասուածատուուր Քէկ-Յուսէիքան) եւ Դեբրասան։ Հի Տիկին Սիրուայշի կննադրականները (Ազօ)։ Ձերմապէս կը յանձնարարներ այս շքեղ պատկերազրդ Տայա-

թէրթը, ոչ միայն գեղարուեստի սիրահարներու այլ նա եւ ամեն հայրենասէր ազգայիններու, վան զի Անեստիկի յարգելի Միաբանութիւնը ասոր վասակէ Կովկասի Հայոց արկածեալներուն յատկացցած է։

3. L. Duchesne անցեալ տարի Հրատարակած է փարքիկ յօդուած մը՝ L'Arménie chrétienne dans l'histoire ecclésiastique d'Eusèbe տիտղոսին տակի Mélanges Nicole (Ժնվե 1905, էջ 105—109)։ Այս յօդուածին բովանձակութիւնն է, 1) Մերուժան եպիսկոպոսը որուն ուղղաւած է Դիմիենսիս Աղեքսանդրացւոյ թուղթն (Եւսեբիոս Եկցիցն, Պատմ. Ձ. 46), կը նաև էր ի Փոքր Հայու, որ Գ. Գարուն Գամբաց կուսաւմըն իշխանութեան տակ էր։ 2) Քրիստոնեայ Հայք զորոնք (Եկցիցն, Պատմ. Ձ. 8) Մարտիմնոս զո՞ս զահելը. կը բռնագատակէր, կը մնակէն սատրապութեանց մէջ, որ Դիմիենսիսի եւ Գաղեքիսի Պարսից գէմ մղած պատերազմէն ետքը։ Հայաստանէն բաժնուելով, հոսկէտական բաժնին մասն եղան ուղղակի։

4. Թոքէտուն-իւն գէրբ նիշուն-էն։ Կոնիկեր The American Journal of Theology (Ձ. 1905, էջ 719—740) թէրթին մէջ գիլք թղթոցէն կը թարգմանէ Աղեքսանդրից յերազուատրիարքին եւ Ակալի թղթակցութիւնն ու քննն կայսեր Հենուակոնն եւ Անաստա թագաւորին թուղթը (Գիլք թղթոց էջ 243—278) տարով թարգմանութեան հետեւեալ վերնագիրը՝ Anecdota Monophysitarum. Correspondence of Peter Mongus, Patriarch of Alexandria, and Acacius patriarch of Constantinople, together with the Henoticon of the emperor Zenon and the rescript of the Emperor Anastasius, now first translated from the old armenian text. Այս թարգմանուած կոորդերուն մէջէն միայն Հենուակոնի յունաքէն բնագիրը ծանօթ է։ Ասորեսէն թարգմանուած են ըստ Կոնիկերի Գիլք թղթոցի վերցիշեալ կտորները։

5. Հետաւորուակն ու արեւոր գէտուեր։ — «Ալիք, օրաթերթին մէջ կը կարդանք (Թ. 53).» Այս տարի Պրօֆ. Մատոնին աջողել է Անիուն պեղումների ժամանակ գտնել մի բրոնզէ շահ, արձանագրութիւն եւ որ հետաքրքանն է, գագիկ թագաւորի արձանը։ Ակրօնին գիտը մնաւանդ նշանաւոր է նրանով, որ գաղափար է տալիս բագրատառնեաց թագաւորների հագուստի մասին։